

Boekhouden of Informatie-analyse?

Het wordt hoog tijd om Boekhouden vanuit een ander perspectief te bekijken, want op deze manier komt het nooit meer goed met dit vak. Dat is mijn antwoord op de oproep van Van Vlimmeren en De Reuver in het juni-nummer van TEO. Zij riepen op tot behoud van het boekhouden in het onderwijs en nodigden iedereen uit om ideeën te ontwikkelen om de neergang van het boekhouden te stoppen. Graag wil ik een bijdrage leveren door een radicale omwenteling te bepleiten.

Fons Vernooij ()*

Boekhouden is het stapsgewijs verwerken van beschikbare data tot bruikbare informatie met behulp van vastgestelde regels. Het is een procedure die onderdeel uitmaakt van een groter proces van de verzorging van informatie. Een informatieproces zorgt voor antwoorden op vragen die de leiding van een bedrijf formuleert.

De boekhouding van een bedrijf is dus onderdeel van een informatiesysteem. Het moet specifieke vragen beantwoorden die door de directie (via de interne verslaggeving) en door buitenstaanders (via de externe verslaggeving) gesteld worden. Veel van die vragen zijn standaardvragen, die met standaardprocedures en standaardoverzichten beantwoord worden.

Nieuwkomers in het boekhouden moeten zowel zicht krijgen op de vragen die gebruikelijk zijn, als op de procedures die in gebruik zijn om die vragen te beantwoorden. Maar vooral moeten zij de logica achter de procedures begrijpen om te zien wat er gebeurt. Alleen dan kunnen zij de overzichten lezen, mogelijke fouten in de verwerking herkennen en eventueel aanpassingen doorvoeren als dat nodig is. Zij moeten in staat zijn om het informatiesysteem te analyseren.

Informatie-analyse en boekhouden

Een informatiesysteem bestaat uit informatieprocessen. Elk informatieproces begint bij het formuleren van een vraag. Vervolgens kijkt een informatie-analist welke data nodig zijn om die vraag te beantwoorden, dus de benodigde informatie op te leveren. Dat leidt tot een proces van (1) verzameling van gegevens, (2) opslag van data, (3) verwerking van data en (4) comprimering van data tot informatie.

Boekhouden is een proces waarbij de opbouw van het informatiesysteem in de loop der eeuwen tot stand is gekomen. Telkens zijn er nieuwe vragen geformuleerd waarvoor informatie-analisten uitbreidingen en variaties hebben bedacht op bestaande boekingen. Elk bedrijf kan daardoor kiezen uit bestaande modellen die zijn vastgelegd in allerlei soorten boekhoudprogramma's. De wetgever heeft dit gestroomlijnd via het Besluit Modellen Jaarrekening.

De rol van beginnende boekhouder

Om kennis te maken met het boekhouden is er altijd voor gekozen om studenten in de rol van de beginnende (c.q. traditionele) boekhouder te plaatsen. In principe is de boekhouder de persoon die zorgt voor (3) het verwerken en (4) comprimeren van data op basis van regels die de informatie-analisten in de loop der tijd hebben geformuleerd. Zijn taak is dus beperkt tot een deel van het informatieproces.

Veel van de boekhoudregels zijn inmiddels vastgelegd in boekhoudprogramma's. Daardoor is het werk van de boekhouder voor het grootste deel overgenomen door de computer. Wat blijft is de vraag naar informatie. Hoe kan die opgebouwd worden vanuit de data die al verzameld zijn of die nog verzameld moeten worden?

De vraag is eigenlijk waarom het nuttig is om te leren boekhouden? Dat nut beperkt zich tot het begrijpen van het informatieproces. Hoe komt de aangeleverde informatie tot stand? Welke data zijn verzameld? Hoe zijn de opgeslagen data verwerkt en gecomprimeerd tot bruikbare informatie? Dat inzicht krijg je door de boekingsgang te bestuderen. Maar de vraag is welke mate van detaillering daarvoor het meest nuttig is?

De rol van informatie-analist

Het lijkt vanzelfsprekend dat studenten zich identificeren met degene die de boekingen uitvoert en dus beginnen bij het inboeken van financiële feiten. Maar dat is slechts schijn. Het inboeken kan alleen omdat een informatie-analist in een ver, of niet zo ver, verleden de boekingsgang heeft uitgedacht. Hij heeft richtlijnen geformuleerd om aan te geven welke feiten waar en wanneer geboekt moeten worden.

Om te begrijpen wat boekhouden inhoudt, kan een student zich beter identificeren met degene die de boekingsgang heeft opgezet en die heeft aangegeven welke feiten waar en wanneer in de boeken moeten komen. Een student zou zich moeten verplaatsen in de gedachten van iemand die een informatiesysteem ontwerpt. Langs die kant is de logica achter de boekingsgang beter te begrijpen.

De rol van de accountant

Studenten zouden zich ook kunnen identificeren met de rol van de accountant. Externe accountants zijn professionals die zich het minst identificeren met de boekhouding, maar die het meest denken in termen van journaalposten. Boekhouden is voor hen geen deel van hun opleiding, maar een voorwaarde om aan de opleiding tot accountant te beginnen. Zoals Nederlands en Engels ook als voorwaarden worden gezien.

Bij het beoordelen, maar vooral bij het corrigeren of het formuleren van alternatieven voor de boeking van financiële feiten in de administratie van een onderneming, maakt een accountant journaalposten in zijn hoofd. Die journaalposten gaan echter niet over wijzigingen in het grootboek, maar rechtstreeks over mogelijk of wenselijke mutaties op de balans en/of de resultatenrekening.

Als er een herwaardering onterecht of voor een onterecht bedrag is doorgevoerd, dan beredeneert de accountant aan de hand van de voorgelegde balans en RR welke journaalpost ooit is gemaakt om via het grootboek de bedragen op balans en/of RR te krijgen. Vervolgens is de omkering van die post het middel om de zaak terug te draaien. De derde stap is het formuleren van een correcte journaalpost om de juiste jaarrekening te krijgen.

Deze vaardigheden zouden ook voor kunnen komen in een programma over informatie-analyse. Het ligt echter minder voor de hand om een student in de rol van accountant te plaatsen, omdat

ze daarmee direct in de hogere school van het boekhouden terecht komen. Maar het is wel mogelijk om een probleem waar accountants tegenaan lopen voor te leggen, om vervolgens systematisch het probleem te analyseren en de vereiste boekingsgang te achterhalen.

De rol van ondernemer

Een vierde rol die als insteek van het onderwijs zou kunnen dienen, is de rol van ondernemer. Het belang van het boekhoudonderwijs ligt volgens Van Vlimmeren en De Reuver vooral in het belang dat ondernemers hebben bij de kennis van boekhouden. Terecht merken zij op dat het verdwijnen van het boekhoudonderwijs tot gevolg kan hebben dat er ondernemers komen die hun eigen cijfers niet meer kunnen interpreteren. Zij worden afhankelijk van derden voor de interpretatie.

Naast de traditionele onderwerpen uit de administratie zijn er ook nieuwe onderdelen die begrip vragen van de ondernemer. Van Vlimmeren en De Reuver laten zien dat bij de stamgegevens in hun voorbeeld zes van de acht onderwerpen niet voorkwamen in de handmatige administratie. Doorvoering van Enterprise Resource Planning (ERP) vereist nog verdere vergroting van de vakkennis en de vaardigheden. Maar dat zijn dus niet de vaardigheden van het traditionele boekhouden.

Uiteindelijk concluderen zij dat de boekhouding er bepaald niet eenvoudiger op is geworden. De codering vertroebelt het zicht op de procesgang, omdat één tegenrekening al vast staat. Inzicht is dan belangrijker dan kennis van journaalposten, dat die altijd nog houvast geven via het evenwicht. Al deze voorbeelden geven aan dat er een radicaal andere insteek nodig is om de huidige computerboekhouding te begrijpen. Maar de rol van ondernemer is ook te hoog gegrepen. De rol van informatie-analist biedt didactisch meer ruimte om problemen systematisch aan te pakken.

Didactiek van het boekhouden

De essentie van didactiek is dat zij vanzelfsprekende zaken uit elkaar haalt en opsplijt in overzichtelijke stappen. Daarmee maakt ze complexe kennis toegankelijk. Bij de didactiek van het boekhouden zit er een complicatie ingesloten, omdat de uitleg van de boekingen tegengesteld is aan de boekingsgang. Inzicht begint bij het begrijpen van de balans en de resultatenrekening, terwijl de boekingen beginnen bij de dagboeken.

Een informatie-analist die wil begrijpen wat de gevolgen zijn als een klant contant betaalt, zal eerst een beeld moeten hebben van de gevolgen die de betaling heeft voor de balans. Als hij weet welke posten door die betaling veranderd worden, kan hij vervolgens inzien welke gevolgen dit moet hebben in het grootboek. Daarna komt de vraag hoe de journaalpost eruit moet zien om een correcte boeking in het grootboek te krijgen. Tot slot volgt de vraag hoe het financiële feit in een dagboek geplaatst moet worden om vervolgens de juiste boekingsgang in werking te zetten met behulp van standaardjournaalposten.

Het zicht op de logica van de boekingsgang begint dus bij de balans plus de resultatenrekening en gaat stap voor stap terug naar de keuze uit de dagboeken. De registratie van een financieel feit begint daarentegen bij de keuze van een dagboek en zal volgens de vastgestelde boekingsgang via de journaalposten en het grootboek doorlopen tot de balans of

resultatenrekening. Inzicht en uitvoering lopen in tegengestelde richting.

Boekhouden of informatie-analyse?

De overstap van boekhouden naar informatie-analyse is een radicale wijziging in perspectief. Zo'n doorbraak is echter ook bij andere vakken voorgekomen. Bij de talen is men gewisseld van de insteek vanuit het schrijven naar de insteek vanuit het communiceren. Mijn eerste regel Frans (destijds nog op de lagere school) luidde: "Le chat est sur le piano". Maar tegenwoordig is de openingszin: "Mon nom est ... Comment t'appelle tu?".

In het bedrijfseconomisch onderwijs zou de knop omgezet kunnen worden van de insteek vanuit de beginnende boekhouder naar de insteek vanuit de informatie-analist. Het zal even zoeken zijn hoe de opzet van een lessenreeks zal moeten zijn en ook de vorm van toetsing zal het nodige denkwerk vragen. Maar het is noodzakelijk om te denken vanuit beschikbare informatie en te leren hoe daar een analyse van de gegevensverwerking aan te koppelen is.

Dit betekent dat de balans en de resultatenrekening voortdurend beginpunt en eindpunt van de redenering zijn. Studenten moeten niet verloren raken in boekhoudposten die wel correct, maar afgescheiden zijn geraakt van de grote boekingsgang. Zij moeten steeds terug kunnen vallen op een redenering die het inzicht volgt van het jaarverslag naar de dagboeken en die dus de omgekeerde weg is van de boekingsgang.

Voorbeeld als illustratie

Stel je krijgt als ondernemer te horen dat een klant plots verdwenen is en niet meer zal betalen, hoe moet je dat boeken? Een boekhouder kijkt dan hoe een dergelijke boeking eerder is gegaan. Dit betekent dat hij bekijkt hoe de boekhoudregels van het bedrijf zijn en past diezelfde regels opnieuw toe.

De vraag is echter hoe je als student een dergelijke boeking zelf kunt bedenken vanuit logische argumenten. Om te begrijpen wat er gebeuren moet, kun je je afvragen hoe de directie zoiets in de overzichten wil zien. Het gaat in dit voorbeeld niet om de externe jaarstukken, maar om de interne stukken.

1. De directie formuleert een vraag

De directie wil op de resultatenrekening (Verlies- en Winstrekening) een post zien die aangeeft hoe groot in de afgelopen periode het verlies op debiteuren is geweest. Ter controle wil ze zien hoe groot de totale afboeking is op de balanspost Debiteuren. De analyse van een dergelijke feit begint dus bij de jaarrekening. Hoe moet dit financiële feit op de interne resultatenrekening en de interne balans verschijnen? En welke namen van de posten geven kort en bondig weer waar het over gaat?

2. Vaststellen van de grootboekrekeningen

Vervolgens is de vraag hoe de boeking in het grootboek moet komen om te zorgen dat het gewenste inzicht in de jaarrekening verschijnt. Voor de resultaten-rekening moet er een grootboekrekening *Verlies op Debiteuren* komen. Die moet aan de verlieszijde (dus debet) geboekt worden.

Op de interne balans moet er een rekening *Afboeking (of afschrijving) op Debiteuren* komen.

Dat is een rekening die tegenover de post Debiteuren komt te staan. Debiteuren staat aan de linkerzijde (dus debet) op de balans. De tegenpost moet aan de rechterkant (dus de creditzijde) van de interne balans komen. Het verschil (het saldo) van die twee rekeningen geeft dan informatie over de echte waarde van de openstaande vorderingen op debiteuren.

3. Opstellen van de juiste journaalpost

Als je begrijpt via welke rekeningen in het grootboek de afboeking op de verdwenen debiteur weergegeven moet worden, is het eenvoudig om de vraag te beantwoorden hoe de journaalpost moet luiden. De journaalpost geeft heel beknopt weer wat er moet veranderen in het grootboek. De vraag is eigenlijk welke aanwijzingen je moet geven aan de computer om het grootboek bij te werken.

Die opdracht luidt in ons voorbeeld om de rekening *Verlies op Debiteuren* te debiteren en de rekening *Afboeking op Debiteuren* te crediteren. Dit is de samenvatting van het denkproces dat ervoor zorgt om het geleden verlies op inzichtelijke wijze in de jaarrekening tot uiting is te brengen.

4. De keuze van het dagboek

De laatste stap in de analyse is de vraag op welke wijze het financiële feit in de administratie moet worden opgenomen om de journaalpost makkelijk te kunnen maken. Ofwel, in welk dagboek moet het financiële feit komen, zodat de boekhouder straks een goede bewerking in gang zal zetten? In ons voorbeeld is dat het Diverse Postenboek. Voor de inkoop en de verkoop ligt dat anders. Daar zijn aparte dagboeken voor beschikbaar waarmee een reeks identieke boekingen samengevat kunnen worden in enkele standaardjournaalposten.

Conclusie

- De analyse van een correcte boeking begint bij de balans en de resultatenrekening en eindigt bij de dagboeken.
- De bewerking van een correcte boeking begint bij de dagboeken en eindigt, dankzij de standaard-procedures, bij de resultatenrekening en de balans.
- De conclusie is, dat je jezelf moet identificeren met de informatie-analist. Dan kun je begrijpen hoe een boekingsgang verlopen moet.

* Fons Vernooij was vakdidacticus voor bedrijfseconomie aan het ILO. Hij is nu beheerder van diverse websites, o.a. www.vakdidactiek-bedrijfseconomie.nl.